

УДК 343.225

*І.В. Дмитренко, здобувач
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова,
кафедра кримінального права, кримінального процесу і
криміналістики,
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна*

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИМИРЕННЯМ З ПОТЕРПІЛИМ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

Шляхом порівняння норм Конституції України, Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України висловлено пропозиції щодо вдосконалення правової природи звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: кримінальна відповідальність, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим, принцип презумпції невинуватості

У чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК України) поняття звільнення від кримінальної відповідальності не визначено. Тому у доктрині кримінального права висловлені різні точки зору з цього приводу. Так, С.Г. Келіна під звільненням від кримінальної відповідальності розуміє відмову держави від винесення негативної оцінки особі, яка вчинила злочин, у випадках, передбачених у законі [1, 31]. П. Л. Фріс зауважує, що звільнення від кримінальної відповідальності є актом гуманності держави: постанова суду і полягає у відмові від кримінального переслідування особи, яка вчинила злочин, притягнення її до кримінальної відповідальності. Від накладення на неї обов'язку відповідати за свою поведінку і вжити примусові заходи (покарання), адекватні ступеню суспільної небезпечності вчиненого порушення [2, 259]. О.В. Наден вказує, що звільнення від кримінальної відповідальності може мати місце лише тоді, коли вона є ще потенційною, тобто до початку її реального існування, інакше кажучи, – до моменту початку реальної кримінальної відповідальності. Як тільки кримінальна відповідальність із потенційної стала реальною, звільнення від неї вже є неможливим; у такому разі можливе лише звільнення від подальшого відбування реальної кримінальної відповідальності, яке за чинним кримінальним законодавством України здійснюється як звільнення від покарання чи його відбування [3, 28]. Таким чином, звільнення від кримінальної відповідальності – це відмова держави від застосування щодо особи, яка вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених КК України, у порядку, встановленому КПК України [4]. При звільненні від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням з потерпілим

відбувається відмова держави від засудження особи, вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та застосування щодо цієї особи заходів кримінально-правового впливу. А.М. Ященко вважає, що під примиренням слід розуміти належним чином оформлену письмову угоду, юридичний зміст якої полягає в тому, що суб'єкт, який вчинив суспільно небезпечне діяння, відшкодував завдані збитки або усунув заподіяну шкоду, а потерпіла особа висловила своє задоволення вжитими щодо неї заходами й висловила згоду на звільнення винного від кримінальної відповідальності [5, 7].

При ознайомленні із змістом ст. 46 КК України звертає на себе увагу вказівка на те, що примирення відбувається з винною особою, яка вчинила злочин. З цього приводу вченими висловлювалися різні точки зору. Наприклад, Ю.В. Баулін відмічає, що звільнення від кримінальної відповідальності, з якої б підстави і ким би воно не проводилося, означає визнання особи винною [6, 51]. Тому постає питання про допустимість звільнення від кримінальної відповідальності з одночасним визнанням особи винною у вчиненні злочину з точки зору дотримання при цьому вимог принципу презумпції невинуватості, бо відповідно до ч. 1 ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вина не буде доведено у законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Це положення знайшло своє закріплення і в ч. 2 ст. 2 КК України. В юридичній літературі це питання вирішується неоднозначно. Ю.В. Баулін зазначає, що звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин, оформлюється винесенням судом ухвали або постанови про закриття кримінальної справи. Відповідно до ст. 282 КПК України, така ухвала може бути винесена до видалення суду до нарадчої кімнати для постанови обвинувального вироку [6, 55]. М.С. Строгович вважає, що постанова про закриття кримінальної справи не є актом визнання обвинуваченого винним у вчиненні суспільно небезпечного діяння [7, 110]. Цю думку підтримує і Я.О. Мотовиловкер, який вважає, що в постанові про закриття кримінальної справи (за не реабілітуючими підставами) особа не проголошується винною, сама така постанова (ухвала суду) не прирівнюється до обвинувального вироку без призначення покарання, не створює судимості, не спростовує презумпції невинуватості у вчиненні злочину [8, 93]. На думку Р. Куссмауль, процесуальний акт про закриття кримінальної справи за не реабілітуючими підставами є перешкодою для подальшого провадження за справою, є процесуальним актом не про встановлення винуватості, а про відмову від кримінального переслідування [9, 45]. Ця ситуація, на думку більшості вчених, має місце тому, що звільнення від кримінальної відповідальності як інститут матеріального права був створений без урахування положень кримінального процесу. Так, А.М. Ященко вважає, що існуюча позиція законодавця, відображена у формулюванні звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК України, є некоректною з точки зору юридичної техніки, оскільки вона не враховує вимоги принципу презумпції невинуватості, відображеного в ч. 1 ст. 62 Конституції України [5, 11]. Розв'язання зазначеної колізії вбачається у зміні юридико-технічного втілення та тлумачення інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Наприклад, Ю.В. Грошевой пропонує передбачити в КПК три види вироків: обвинувальний, виправдальний і звільняючий особу від криміналь-

ної відповідальності [10, 128].

Цей слушний висновок, по-перше, суперечить ч. 1 ст. 62 Конституції України, бо вина особи, яка вчинила злочин, повинна бути доведена саме обвинувальним вироком, а не вироком про звільнення від кримінальної відповідальності. Відповідно до ч. 3 ст. 327 КПК України, якщо підсудний визнається винним у вчиненні злочину, суд постановляє обвинувальний вирок і призначає підсудному покарання, передбачене кримінальним законом. Суд постановляє обвинувальний вирок і звільняє засудженого від відбування покарання на підставі ст. 80 КК України [11]. Тому особа, яка звільняється від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК України, з урахуванням положень чинного Кримінально-процесуального кодексу України, фактично не може визначатися винною у вчиненні злочину. По-друге, якщо передбачити у Кримінально-процесуальному кодексі України запропонований вид вироку, тоді звільнення від кримінальної відповідальності, на думку деяких вчених, урівняється із звільненням від покарання, а тому втратить свою правову природу [12]. Протиріччя між кримінально-політичною концепцією звільнення від кримінальної відповідальності і принципом презумпції невинуватості, на думку Л.В. Головки, уникне тільки тоді, коли звільнення від кримінальної відповідальності втратить свою матеріально-правову автономію та буде розглядатися крізь процесуальну призму. Якщо є підстави для постанови питання про винність особи, яка вчинила злочин, то ніщо не заважає при цьому при наявності певних умов таку особу звільнити від кримінального переслідування, а не кримінальної відповідальності [12].

Таким чином, проаналізувавши відповідні норми Конституції (ч. 1 ст. 62), Кримінального (ст. 46) та Кримінально-процесуального кодексів України (ст.ст. 8, 282, 327), точки зору певних вчених-юристів, слід відзначити, що неузгодженість цих норм викликає труднощі у правозастосуванні. Бо матеріальне визначення звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим не відповідає принципу презумпції невинуватості. Особу, яку суд при наявності підстав та умов, передбачених у ст. 46 КК України, звільняє від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням, неможливо визнати винною, бо такою вона може бути визнана тільки обвинувальним вироком суду (ч. 1 ст. 327 КПК України), який вступив у законну силу. Вказана термінологічна неузгодженість більш вдало була змінена у КК України 1960 р. Так, ч. 1 ст. 50 КК України 1960 р. передбачала, що звільняється від кримінальної відповідальності не «винна» особа, а «особа, яка вчинила злочин» [13, 45]. Дійсно, така назва одного з суб'єктів примирення є більш вдалою, хоча і недосконалою з процесуальної точки зору.

Література

1. Келина С.Г. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности – М.: Наука, 1974. – 208 с.
2. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 488 с.
3. Наден О.В. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. – Х.: Право, 2003. – 224 с.
4. «Про практику застосування судами України законодавства про

звільнення особи від кримінальної відповідальності»: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 23.12.2005 р.

5. Яценко А.М. Примирения з потерпілим у механізмі кримінально-правового регулювання: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Київ, 2006. – 20 с.
6. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: Монографія. – К.: Атака, 2004. – 296 с.
7. Строгович М.С. Право обвиняемого на защиту и презумпцию невиновности / Под ред. В.М. Савицкого. – М.: Наука, 1984. – 143 с.
8. Мотовиловкер Я.О. О принципах объективной истины, презумпции невиновности, состязательности процесса: Учебн. пособие. – Ярославль: ЯрГУ, 1989. – 96 с.
9. Куссмауль Р. Всякое прекращение уголовного преследования – реабилитация // Российская юстиция. – 2000. – № 9. – С. 45-49.
10. Грошевой Ю.М. Профессиональное правосознание судьи и социалистическое правосудие. – Х.: Издательское объединение «Вища школа», 1986. – 185 с.
11. Кримінально-процесуальний кодекс України: www.ligazakon.ua
12. Головка Л.В. Освобождение от уголовной ответственности и освобождение от уголовного преследования: соотношение понятий <http://dlib.eastview.com/sources/article.jsp?id=2817331>
13. Уголовный кодекс Украины (с изм. и доп. по состоянию на 01.09.2000 г. – Х.: Одиссей, 2000. – 256 с.

И.В. Дмитренко

Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова,
кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики,
Французский бульвар 24/26, Одесса, 65058, Украина

ОСВОБОЖДЕНИЕ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В СВЯЗИ С ПРИМИРЕНИЕМ С ПОТЕРПЕВШИМ: НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ

РЕЗЮМЕ

Сделан вывод о необходимости пересмотра материального содержания освобождения от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим, поскольку указание на то, что примирение возможно с «виновным» лицом, противоречит принципу презумпции невиновности, закрепленного в ч. 1 ст. 62 Конституции и ч.2 ст. 2 УК Украины.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: уголовная ответственность, освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим, принцип презумпции невиновности.